

GULAG-év, avagy a neohorthysta emlékezetpolitika újabb buktatói

A magyar kormány – a '90-es évek után ismét – csúcsra járattja a „GULAG-ipart”, amely külön „emlékév” keretei között, milliárdos költségvetési összegekkel, „végre” a szellemi élet egyik ágazatává nőheti ki magát. Hogy ne haragítsam magamra az áltörténészek, az újdonsült megélhetési GULAG-„szakértők” csapatát, nem veszem sorra a megrendelésre készült termékeket (könyvek, tanulmányok, filmek), s név szerint nem emlegetek egyetlen szerzőt sem. Csak általában jelzem a hamisítások, torzítások fő irányát, miközben igyekszem rávilágítani a történelemhamisítás fő okára is.

A neohorthysta emlékezetpolitika alapvonala

A 2010-ben ismét ránk köszöntött tekintélyuralmi rezsim – az új legitímációs ideológia kiküzdése érdekében – „új” történelem-értelmezésre vágyik. Mindenekelőtt 1941, 1944–1945, 1956, 1989, a Horthy-rendszer, a szocializmus története, a GULAG és a holokauszt újraértelmezése fontos a hatalom számára. A „keresztény-nemzeti”, neohorthysta restauráció vagy reneszánsz (felfogás kérdése!) az a szellemi étek, amelyet már évek óta szinte kötelezően lenyomnak a gyermekek torkán is. Nincs mese, itt hősökre van szükség. De hol keressük a hőseinket? Hogyan lehet a régi államszocialista rendszer bonyolult történetét annak kriminalizálásával helyettesíteni? Hogyan lehet ismét mozgásba hozni a „kommunizmus–fasizmus”, a GULAG–Auschwitz azonosságának megvesztegetően egyszerű ideológiáját? Ezek a mai rezsim ideológusainak fő kérdései. Mindez végső soron arra fut ki, az a hamisítások fő mozgatója, hogy a mai hatalmi elitek a horthysta hatalomnak a népirtásért való történelmi felelősségét elhárítsa vagy legalább is csökkentse és igyekezzen áthelyezni a Szovjetunióra, a náci támadás, a népirtás fő áldozatára.

Nem véletlen, hogy a magyar kormány emlékezetpolitikai elabórátumai, hivatalos koszorúzásai, furmányos utcanév-átkeresztelései

Horthynál, a náci Németország oldalán a Szovjetuniót megtámadó magyar megszálló csapatoknál, végül a Rongyos Gárdánál kötöttek ki. Ez az emlékezetpolitika olyan mértékben hódolt be a neohorthysta „dekommunizációs” törekvéseknek, hogy a napokban még a világhírű magyar filozófus, Lukács György szobrának ledöntését is elhatározták. Mindeközben ifjabb Hegedüs Lóránt a Szabadság térre (templomi védelemben!) rittyentett egy Horthy-mellszobrot. Ám a történelmi és politikai értelemben háborús bűnös Horthyt valójában a kormány ugyanezen a téren felállított emlékműve rehabilitálta igazán. Orbán Viktor személyes döntése alapján húzták fel a német megszállás áldozatainak emlékművét, mintha a magyar hatalmi elit és maga Horthy nem szövetségben állt volna a náci Németországgal, hanem maga is csupán annak áldozata lett volna. Ezzel az emlékművel – ritka cinikus módon – még a holokauszt-relativizálás bűnét is elkövették. Az antifasiszta üldözöttek és harcosok, a kommunisták, a liberálisok, a demokraták, az egyházi ellenállók, nem is szólva a szovjetekről, mind átkerültek az „áldozati” kategóriából a „nemzetellenes” bűnösök kategóriájába, vagy ha áldozatokként is tekintenek egyes kategóriákra, nem a Horthy-rendszer, hanem a náci Németország áldozatainak tekintik őket. Sőt a „GULAG-emléké” jó alkalom arra is, hogy a szovjet hadifogoly-táborokat egybemossák a náci megsemmisítő táborokkal, amit a mai Németországban még a mérsékeltbb szélsőjobboldal sem kockáztat meg.

Mindezt megfejtelve, ennek alapzatán akarnak most ugyanott, a Szabadság téren, a GULAG magyar áldozatainak emlékművet állítani. Dicséretes dolog, gondolhatnánk, ha a rezsim „menedzserei” nem megint saját maguknak, illetve szellemi elődeiknek szeretnének újabb emlékhelyet teremteni.

Miért a GULAG – ha a hadifoglyokról van szó?

A megértéshez és általában az egész jelenség megfelelő kontextusba helyezéséhez tudni kell, hogy az ELTE-n még a 90-es évek legelején, Szvák Gyula kezdeményezése alapján, jött létre a Ruszisztikai Intézet, amelynek egyik legelső, tudományos vállalkozása éppen a GULAG történetének feltárásához kapcsolódott. A (poszt)Szovjet Füzetek kiadványsorozatának IV. darabjaként publikáltuk 1991-ben (!) az éppen akkortájt megnyílt oroszországi archívumok Gulagra vonatkozó legfontosabb adatsorait, V. Ny. Zemszkov orosz kutató tálalásában. Majd 2001-ben megjelent – jelen sorok írójának szerkesztésében – egy általunk szervezett nemzetközi tudományos GULAG-konferencia nyomán – egy 440 oldalas könyvünk, amely a hatalmas adatmennyiség mellett különböző országok jeles kutatóinak tanulmányait is magában foglalta. Tehát az alapvető adatok több mint 25 éve ismertek Magyarországon,

ha nem számítjuk ide a Hruscsov-korszak és a peresztrojka időszakának „desztalinizációs” irodalmát és művészetét! 2003-ban a témakör monográfiája is elkészült tanszékünkön egy doktori disszertáció formájában (Czéh Zoltán munkája: *A GULAG mint gazdasági jelenség*).

Az eredendő bűnbeesés a „GULAG-évet” illetően az volt, hogy a pályázók számára előre kijelölték az utat, amelyet hazugságok, hamisítások, tévedések, sületlenségek követtek ki. Íme, a kiindulópont, idézem: 2015. február 23-án „A kormány azzal a céllal hozta létre a Gulág Emlékbizottságot, hogy a Kárpát-medencében élők 1944–45-ben kezdődő internálásának 70. évfordulóján méltó módon emlékezzen az áldozatokra. A testület feladata, hogy a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévében tartsa a kapcsolatot az események megvalósításában érintett szervezetekkel, és javaslatot tegyen a költségvetési források felhasználására... A tárca-vezető kiemelte, a kormány a Málénkij robot 70. évfordulóján folytatja a történelmi bűnökkel való szembenézést. Beszédében kifejtette: a mai Magyarország területéről mintegy 200-230 ezer lakost hurcoltak el, közülük 150 000–170 000 ezer civil férfit és fiút hadifogolyként, 50 000–60 000 ezer németet internáltként. A korabeli 172 ezer km² területű Magyarországról mintegy 300 ezer civilt vetettek fogságba. A deportáltak 30-40%-a... halt meg.” Azután előkerül a misztikus 800 000-es szám, amely sok évvel ezelőtt már szegény Medgyessy miniszterelnök (vagy tanácsadónak) képzeletét is megragadta.

Természetesen itt minden téves és hamis. Szokás szerint egyetlen adat sem stimmel. Mindeközben a „GULAG-év” mint kormánykampány véget ért, de még odáig sem jutottak, hogy tisztázzák: a hadifogoly-táborok (s azok különböző típusai) és a GULAG egyszerűen nem azonos intézmények. Feltehető, tudatosan összekeverik a kettőt. Noha dr. Varga Éva Mária, a kitűnő levéltáros és történész könyvéből (2010-ben az *Év Ruszisztája* címet nyerte el!) mindenki tudhatja, aki akarja tudni: „A Belügyi Népbiztosság (NKVD), majd 1946 márciusától a Belügy-minisztérium (MVD) irányítása alatt álló Hadifogoly- és Internáltügyi (Fő)Parancsnokság (UPVI/GUPVI), szervezetileg és személyileg is, elkülönült a GULAG felügyelete alá tartozó büntető- és javító-nevelő táboroktól” – olvasható mindjárt a bevezetőben. A magyar hadifoglyok sem a GULAG-ra kerültek! Kik kerültek akkor a GULAG-ra?

Kik voltak a GULAG-on?

Mindjárt az elején szögezzük le: a GULAG (a Táborok Főigazgatósága) táboraiiban egyidejűleg a legtöbben 1950-ben voltak: kerekítve kétmillió-ötszázöttezer (2 510 000) fő. Nemzetiségi megoszlás szerint az oroszok voltak legtöbben, a magyarok létszáma különböző időkben – egyelőre – pontosan megállapíthatatlan. Ám 1951. január elsejei

állapotokra vonatkozóan találunk ránk, magyarokra vonatkozó adatot. A GULAG táboraiiban és telepein az akkor fennállt állapot szerint, 12 085 külföldi állampolgárt tartottak őrizetben. „Ebből 3949 volt német állampolgár, magyar 1623...”. (A GULAG tényekben, adatokban. Szovjet Füzetek IV. Bp., 1991. 58.) A magyar (román, szlovák, finn stb.) megszálló csapatok háborús bűncselekményeinek, a népirtásban való részvételének, mint a németek „segéderőinek” több százezer szovjet állampolgár esett áldozatul. Csapataink részt vettek a szovjet területeken lezajlott holokausztban is. Minderről egyébként az ágyban és párnák között megboldogult Horthy Miklósnak tudomása volt, hiszen mint a legfelső katonai parancsnok, diplomáciai forrásokból, leggyakrabban első kézből kapott információt. A háború után az elkövetett legsúlyosabb bűncselekményekért bíróság előtt kellett felelni. (Lásd erről: *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok 1941–1947.* Szerk.: Krausz Tamás – Varga Éva Mária, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2013.) Ebből következőn a népirtásban résztvevők közül azok, akiket közvetlen felelősség terhelt, bírósági ítélet alapján büntetésképpen a GULAG-ra kerültek. Számuk felszaporodhatott, mert 1947 és 1950 között a Szovjetunióban eltörölték a halálbüntetést. A GULAG-on lévő magyarok nagyobb részét tehát háborús bűnösök alkották. A foglyok egy másik csoportját azok képezték, nem tudjuk, pontosan hányan voltak ilyenek, akiket alaptalanul bevádoltak olyan bűncselekmények elkövetésével, amelyeket nem követtek el, vagy legalábbis azokat jogszerűen nem bizonyították. A harmadik kategóriába azok a többségükben kommunista foglyok tartoztak, akiket a sztálinista „ellenségkeresés” kampányainak áldozataiként a 30-as évek közepétől jogtalanul elítéltek. Az ő sorsukról sok mindent megtudhatunk Lengyel József, a kiváló magyar író műveiből.

A már idézett, 2001-ben publikált terjedelmes kötetünk (*GULAG. A szovjet táborrendszer története.* Szerk.: Krausz Tamás, Budapest, Pannonica Kiadó) egyik mellékletében a híres kommunista, vörös parancsnok kivégzési dokumentumai mellett közöltük a moszkvai GULAG Múzeum forrásait, amelyek a Moszkvában és Moszkvai területen kivégzett 188 magyar kommunistára vonatkozó releváns információkat tartalmaznak. (333–75.) Azért említem mindezt, mert az emlékévet szervező kormánybizottság, személyesen Balogh Zoltán miniszter feltehetően nem a háborús bűnösöknek kíván emlékművet felállítani! Vagy igen? Ha a sztálinizmus kommunista áldozatainak és más meggyőződésű ártatlan magyar áldozatainak kívánnak emlékművet állítani, amit jó érzésű ember nem ellenezhet, akkor az itt jelzett tényeket az emlékműre fel kell írni, nehogy a magyar kormány – a világ szügyére – a magyar háborús bűnösök és általában a náci megsemmisítő háborúban való részvétel mentegetésének vétkét kövesse el – sajnos, nem először.

Tudjuk, sokféle probléma merül fel a számok világában (is) a hadifoglyok sorsát illetően, immáron nem a GULAG-on, hanem a hadifogoly-táborokban. Nemcsak a különböző források természetes bizonytalanságairól van szó, hiszen sok millió dokumentum létezik, amelyek az orvosi jelentésektől a munkateljesítményekig igen különféle információkat tartalmaznak. Arra gondolok, hogy végre legalább az orosz forrásokban kialakult arányok legyenek ismertek a szélesebb társadalmi nyilvánosság előtt is. A gondos forráskritikájáról ismert Varga Éva Mária által feltárt forrásokból ugyanis megállapítható, hogy „az akkori Magyarország területéről szovjet fogságba 555-565 000 magyar állampolgár kerülhetett. Az egyik legfontosabb, már említett új információ, hogy távolról sem minden szovjet fogságba esett személyt szállítottak ki a Szovjetunióba. A korabeli szovjet források bizonyítják, hogy a háború kezdetétől fogságba esett magyarok kb. 70%-a, mintegy 385– 390 000 hadifogoly és internált került ki a Szovjetunió területére. Részben a szovjet hátszói táborokból, de főként a magyarországi és közép-európai gyűjtőtáborokból már 1945-ben szabadult, illetve átadott magyar személyek száma 209 000–219 000 főre tehető.” Vannak magyar szerzők, akik ezt a több mint 200 000 embert is hol GULAG-foglyokként tartják számon, hol „kitelepítik” őket a Szovjetunióba, nyilván a nagyobb hatás kedvéért, hogy valamiképpen a 800 ezres szám közelébe jussanak, vagy egyszerűen csak tudatlanságból. „A szovjet fogságba elhurcolt polgári személyek száma pedig mintegy 100 000–110 000 főre tehető.” A német nemzetiségűek ügye valóban eltérő kategóriába tartozott, mert őket a „kollektív bűnösség” elve alapján a „hiányzó” hadifoglyokat pótlendő, részben közülük válogatták ki. Persze, a dokumentumok szerint a sok tízezres szám egyáltalában nem igazolódik, a Magyarországról elhurcolt civilek nagy többsége magyar volt és nem német („sváb”).

A németek ilyen negatív megkülönböztetése nem szovjet döntés volt, hanem a szövetségesek együttesen különböztették meg őket – többek között – arra hivatkozván, hogy a német nemzetiségűek főleg szovjet területeken a megszállóktól privilégiumokat kaptak a helyi lakosság üldözése közepette. Magyarországon a hazai németek mozgósítására létrehozott szervezetet, a *Volksbundot* náci szervezetként örök időkre betiltották, vezetőjét, Basch Ferencet kivégezték. Ugyanakkor tudjuk, hogy a szervezetnek számos kényszerrel beléptetett tagja is volt, akik nem voltak sem nácik, sem fasiszták.

Az elhurcoltak döntő többségének szenvedéstörténete tehát nem a GULAG-hoz, hanem a hadifogoly-táborokhoz kapcsolódik.

Költői a kérdés, hiszen a neohorthysta emlékezetpolitikának sérelmi történetírásra van szüksége. Ám igazi trükkje csak akkor lepleződik le, ha magát a történeti folyamatot egészében tekintjük, azaz az egész problematikát a gyarmatosító-népirtó, német terminológiával, *megsemmisítő háború*, illetve a Horthy-rendszer háborús bűneinek összefüggésrendszerébe illesztjük. Akkor válik érthetővé az is, hogy a Horthy-rendszert terheli a történelmi – politikai és jogi – felelősség is annak a mintegy egymillió magyar állampolgárnak a haláláért, akik 1941 és 1945 között a háború és a népirtás áldozataivá váltak. Ebből kiszakítva persze, felállítható a régről ismert „sérelmi” történetírás magyar és általában kelet-európai „kódexe”, amely figyelmen kívül hagyja, elhallgatja, sőt, mentegeti a történelmileg példátlan náci népirtást és pusztítást, amelynek egyik következménye volt a hadifoglyok sorsa.

A dolgokat összegezve, kirajzolódnak tehát a valóságos kép kontúrjai. Természetesen a magyar kormány és a „GULAG-program” keretében született szellemi termékek nem szembesültek a valósággal, nem tártak fel semmi újat, semmi olyasmit, amit eddig ne tudtunk volna, amit történetírásunk ne tárt volna fel. Amit ők tettek, az nem más, mint a GULAG-jelenség saját legitimációs ideológiájuknak, a neohorthysta szellemiség restaurációjának megfelelő „újraértelmezése”.

A hadifogoly-kérdés megvilágítása során is emlékeznünk kell arra, hogy a Szovjetunió szenvedte el a II. világháború összes embervesztésének több mint felét, amit a náci Németország és szövetségesei (beleértve a helyi lakosság náci szövetségeseit is) idéztek elő. Emlékeznünk kell mindig a több mint 13 millió szovjet civil áldozatra, ártatlan emberekre, nőkre és csecsemőkre, gyermekekre és öregekre, milliók kiéheztetésére, megalázására, megkínzására, nők tömegeinek megérőszakolására, s külön is megemlítenő benne a holokauszt közel hárommillió áldozata. Emlékeznünk kell a legyilkolt szovjet hadifoglyok millióira. Emlékeznünk kell a példátlan fizikai pusztítás adataira is. A megszállók 1700 lerombolt várost és több mint 70 000 lerombolt, felégetett falut (6 millió épületrommal), 25 millió fedél nélküli embert hagytak maguk után. Amikor katonáinkra, a magyar hadifoglyokra emlékeznünk – akik a *Horthy-rendszer áldozataiként* kerültek ki a náci megsemmisítő háború frontjaira vagy háttországi „feladataira” –, a reális, valószínű perspektíva a halál és a hadifogság között húzódott. A velük szemben és a magyar, illetve nem magyar civilekkel szemben elkövetett jogtalanságokat – egy pillanatra sem elfelejtve, hanem éppen feltárva! – a fentebbi viszonylatban kell mérlegelnünk.